

Љубен ЛАПЕ

СЕЛОТО И ГРАДОТ ВО МАКЕДОНИЈА ОД КРАЈОТ НА XVIII ДО ПОЧЕТОКОТ НА XIX ВЕК

Прашањето за односот на селото спрема градот, за кој и да било период од историјата на македонскиот народ, сè уште не нашло посебен третман во нашата историографија. Навистина во последно време македонската историографија регистрира многу крупни успеси во монографското обработување на некои градови од нивното создавање до наши дни¹⁾, но македонското село остана тукуречи сосем необработено. Оваа нерамноправност, поправо оваа привилегирана положба на градот да биде повеќе истражуван од селото, ја одразува всушност постојната спротивност помеѓу селото и градот и надмоќноста на градот над селото во економски, политички и културно-просветен поглед. Меѓутоа, макар што градот со својот број на жители и со својата економска и културно-просветна доминација го надминува селото, а со тоа и далеку повеќе го привлекувал вниманието на историчарите, не треба никако да се заборави дека селото е органски поврзано со градот и дека тоа од секогаш му давало живот на градот, т.е. го пополнувало со своите луѓе и му вливало свежи струи во неговиот разностран развикот. Од тие обсири, како и од потребата за што посеодфатно согледување процесот на создавањето, развитокот и надминувањето на оваа

¹⁾ Најнови објавени монографии за македонските градови се овие: Astibo — Штип I—XX век. Скопје, 1964;

Кузман Најденовски, Тетово во минатото како културно-просветен и стопански центар. Тетово 1964;

Владо Картов, Гевгелија до Балканските војни, Скопје 1966;

Владо Картов, Гевгелија и Гевгелијскиот крај од Балканските војни до ослободувањето, Скопје 1969;

М. Пандевски и Г. Стоев, Струмица и Струмичко. Струмица 1969;

Струга и Струшко. Скопје 1970;

Кочани. Скопје 1970;

Скопје. Скопје 1970;

Битола. Вчера, денес и утре. (s. a. s. l.);

М. Соколовски, Развојниот пат на некои градови во Македонија во XV и XVI век. Сп. „Историја“, VII, 1 Скопје, (1971);

Прилеп и Прилепско низ историјата. I—II том Прилеп, 1972;

Мито Теменугув, Дојран и Дојранско во минатото и денес. Скопје 1972;

Боро Чушкар, Борбено Куманово 1919—1941. Куманово (s. a.);

Владо Картов, Валаново и Валановско низ историјата. Скопје 1972.

спротивност помеѓу селото и градот²⁾, треба што покомплиетно да се проучуваат врските и односите помеѓу селото и градот, за да не се западне во едностраност и за да не се донесуваат погрешни заклучоци.

Уште во почетокот мораме да нагласиме дека спротивноста помеѓу селото и градот била сосем нормална состојба во секое класно општество. Според Маркс, дури целата економска историја се сведува токму во движењето на оваа спротивност помеѓу селото и градот³⁾. Неа не можело да ја избегне ни македонското општество од крајот на XVIII и почетокот на XIX век, која е и предмет на овој наш напис.

Пред да ги изложиме основните елементи и форми на оваа спротивност помеѓу македонското село и градот, мораме да се обврнеме накратко врз општествено-економските и политичките прилики на Македонија во ова време за да ги разбереме појасно кои фактори ја помагале, поправо ја зафирале оваа спротивност.

Пред сè, Македонија во крајот на XVIII и почетокот на XIX век била, како што е познато, составен дел на Османската држава.

Војните и немирите што постојано ја притискале Османската држава како, кон крајот на XVIII век и почетокот на XIX век, да зеле кулминациона точка. Одвај што се завршиле кон крајот на XVIII век Руско-турските и Австро-турските војни со мировните договори во Свиштов и Јаш, избувнале со сета сила Првото и Второто српско востание, потоа Грчкото и Негушкото востание во Јужна Македонија, па повторно Руско-турската војна од 1828—1829 година која во почетокот на септември 1829 година се завршила со познатиот мир во Одрин.

Самата појава на овие војни и востанија на Балканот биле доста точни да ги разлишаат темелите на општествено-економската база, односно тимарско-спахијскиот систем на којшто почивала Османската држава. Меѓутоа, недисциплинираните крупни турски и албански феудалци од типот на Али паша Јанински, дебарските бегови, тетовските и скопските паши, потоа засилените градски ајани и зулумциите, ползувајќи ја слабоста на централната турска власт и откажувајќи и секаква послушност, се отцепувале од државната целина во своите области и ја узурпирале сета власт во нив. Со своите меѓусебни борби постојано ги дустошеле повеќе селата отколку градовите на Македонија. Најодзади, поради нападите на разбојничките банди од западните страни, Македонија се нашла во вистинска анархична состојба која, со извесни кратки прекиди, траела од крајот на XVIII век до 40-години од XIX

²⁾ Уште Енгелс се заложувал за надминување на оваа спротивност помеѓу селото и градот и сметал воопшто дека „само рамноправното распределување на населението по целата земја, само што поблиската поврзаност на индустриското производство со земјоделското производство, со неопходното кон тоа проширување на сообраќајните средства, под претпоставката на укинувањето на капиталистичкиот начин на производство, може да го извлече селското население од неговата изолација во којашто живее со илјадници години тукуречи без никакви промени. Не е утопија ако тврдиме, завршува Енгелс, дека луѓето ќе се ослободат сосем од своите синџири, врзани со историското минато, дури кога ќе биде уништена спротивноста помеѓу селото и градот. (Ф. Енгелс, О станбенoм питању. Изабрана дела Маркса и Енгелса Т. I, Београд 1946, стр. 605).

³⁾ К. Маркс и Ф. Енгелс, Дела Том XXI. Београд 1970, стр. 314.

век.⁴⁾ За да не бидеме празнословци ќе наведеме некои примери од домашните и странските извори за различни краишта на Македонија. Така, на пример, во својот извештај од 7 јуни 1803 година англискиот амбасадор во Цариград му пишува на својот министер на надворешните работи во Лондон, помеѓу другото, и следново: „... ќе ви ја изложам општата ситуација во (турската — б. м.) империја што попрецизно можам. . . Нејзините паши или управители на провинциите се многу независни од Портата одошто што беа од Круната големите барони во времето на феудализмот во христијанските земји. Овие паши всушност го признаваат Султанот за суверен, а покрај тоа на неговите главни министри им даваат големи суми пари, но во своите провинции тие владеат деспотски и од отворен бунт ги запира само меѓусебната недоверба, а никако љубовта спрема својот владетел. Политиката што ја води Портата има за цел да ги разедини пашите кои се во постојана меѓусебна војна, а спената на нивните безредија ја остава земјата во пустош.

Скоро цела Европска Турција претставува ужасен приказ на безредије, бунтови и варварство. Ни еден од пашите од оваа страна на Босфорот не е толку дрзок спрема Портата како прочуениот Пазван-Оглу и Али паша. Али паша, кој е управител на Јанина, е еден од најмоќните, а воедно и најнепокорните поданици на Портата. Под своја команда има најмалку 20000 луѓе. . .

Портата има обичај да поставува извесни првенци во градовите и околиците кои ги викаат ајани. За последниве години румелиските ајани сосем малку му се покоруваат на Султанот. Нивниот непосреден претпоставен се вика беглер-бег и тој насилник не е никој друг туку страшниот Али паша. Меѓу беглер-бегот и ајаните се појавија некои расприрави.”⁵⁾

Друг еден допис од ова исто време во француските весници ги дополнува овие податоци со следниве зборови: „Писмата што се дојдени од Серес, град во Македонија, јавуваат дека немирите во оваа провинција сè уште траат, а разбојничките банди, познати со името крпалии, ја подвргнуваат оваа несреќна земја на оган и пламен, ги илчкаат градовите и селата, ги ништат жителите или ги гонат и вршат невидени зверства. Исмаил беј од Серес им објавил вистинска војна со доста големи сили, но овие хорди, наспроти нивната недисциплина, најдуваат начини да му побегнат. Соседните области на Македонија не се во посреќна ситуација. Првите успеси на турската армија предизвикале надежи на охрабрување на кои им се поверувало, но тие (надежи б.м.) тукуречи за скоро време испариле”⁶⁾ Уште еден веродостоен извор од турско по-

⁴⁾ Богати податоци за ова, помеѓу другото, види во следниве дела: Турски документи за македонската историја Том I—V. Скопје 1951—1958; Љ. Лапе, Домашни извори за македонската историја Том I. Скопје 1951; Хр. Андонов-Полјански, Британски документи за историјата на македонскиот народ. Том I, Скопје, 1968; Владимир Стојанчевиќ, Јужно-словенски народи у Османском царству од Једренског мира 1829 г. до Париског конгреса 1856 г. Београд 1971.

⁵⁾ Хр. А. Полјански, Британски документи за историјата на македонскиот народ. Том I. Скопје 1968, стр. 16—17;

⁶⁾ Gazette nationale ou le Moniteur universel No 34. Jeudi 4 Brumaire an 12 de la Republique (24 октомври 1803 год. б. м.).

текло зборува во потврда на оваа анархија во Македонија. Имено, со ферманот на султан Селим III од месец април 1803 до румелискиот валија му соопштува дека „Шатир заде Сеид Селим, жител на Битолската околија, кој полага (право) на ајанлак, по својата лакомост и корупција од 1210 (околу 1796 г. по нашиот календар) зема од сиромаштијата на Битолската околија, лично за себе какви сака суми пари. Покрај тоа, тој стана претприемач на една третина од селата на околијата, ги презеде врз себе правата на еснафите и на други лица поради долговите на власта за разни набавки од споменатите еснафи, даноците за издржување на поштенската станица кои паѓаат на селата, чии е тој претприемач, веднаш ги распределува и ги собира, па ги троши за свои лични потреби и, недавајќи им ни една аспра на еснафите нити на поштенската станица, тој ги јаде и ги троши со што го предизвикува испустувањето на еснафите и на поштенските станици. Истiov за спроведување во дело на неговата вродена страст, прибира при себе разни злосторници и под разни изговори врши насилби и го глоби населението со што се нарушува редот и спокојството на сите.

Иако со високиот ми ферман беше забрането ни еден Арнаутин да не премине во Румелија, во време кога тој беше назначен од бившиот румелиски валија за кајмакам во Битола и кога се установи дека јаки и многубројни штеточинци тргнале од своите места со намера да ја нападнаат Прилепската околија, колку и да се вложија сили и напори за одбивање на злосторниците, споменатиот губеше време и го лажеше и го заплашуваше населението упатувајќи го на спротивни страни, во резултат на што разбојниците влегоа во споменатата околија и се закрепија во неколку села. Исто така, кога требаше да се стапува во борба со разбојниците, тој по никаков начин не го позволяваше тоа, ами ги ограбуваше имотите и покуќнината на населението од селата што беа негови противници, дури едно село го изгоре со што се направи штета.

И сега договарајќи се со штипскиот разбојник и началник Јусуф кого со писмо го излага и го натера да нападне на чело на многубројни разбојници, на штипскиот ајан Алија и се осмели да влезе во борба како бунтовник, но откако и нанесе голема штета на сиромаштијата, побегна, не можејќи да даде отпор.”⁷⁾

До каков степен и со каква грубост е изведувано ова плачкање на селата и градовите, нека ни послужи овој извод од парусијата на црквата Св. Никола во струшкото село Враништа од 1804 година: „Бележиме во овој регистер кога е изградена црквата Св. Никола. Дозвола им дал Абаз бег од Дебар кога го купил ова село. . . Потоа дојде војската на Али паша и ги испусти сите села и вилаетот па и на црквата ги издупи сидовите и ги свлечка од црквениот покрив сите керамиди. Црквата таква стоја 3 години. Потоа се кренаа Дебраните и со сила удрија та ги испустија сите села, им ги одведоа овците, говедата и 4000 грла коњи. Тогаш повторно се крена Али паша и ги притегнал Дебра-

⁷⁾ Турски документи за македонската историја Том I. Скопје 1951 стр. 119—120.

мите, та му се покориле на неговата волја. Тој ги направи кулите во Дабовјани. Повторно ни даде одобрение та ја подновивме црквата, која што беше во урнатини.”⁸⁾

Само уште еден современик ќе цитираме во доказ на оваа анархична состојба во Солунската област. Тоа е познатиот француски конзул во Солун Феликс де Божур којшто на многу сликовит начин раскажува дека „агите живеат во своите кули, секогаш обиколени од својата гарда на Албанци и се борат помеѓу себе, како едно време нашите феудалци (во Франција). Победникот му ги пали посејаните ниви на победениот, му ги пленува жените и добитокот и го сопира плачкањето само пред извесни муслимански празници кога непријателските дејствија се прекинуваат со еден вид божји мир (*treve de dieu*). Портата скришно ги распаљува расправиите помеѓу агите; и кога треба да се замеша таа му испраќа на послабиот јаже, а на посилниот — опашки (поправо унапредување — б. м.). Охрабрани од ненакажувањето силните аги ги плачкаат селата и натрупуваат за кусо време огромни богатства.”⁹⁾

Со стотици вакви документи од странско и домашно потекло од крајот на XVIII и почетокот на XIX век со своите податоци ја потврдуваат оваа неиздржлива анархична ситуација во Македонија. Прашањата како во овие и вакви прилики се држел градот, а како селото; каков карактер имал односот помеѓу нив и какви сè последици од тоа произлегле — предмет се на овој наш краток напис.

Во многу погледи тогашното македонско село се разликувало од македонскиот град и ја претставувало неговата вистинска спротивност. Пред сè по бројот на населението, комуналиите, културно-просветните установи и хигиената македонското село далеку изостанувало зад македонскиот град. Зафрлено често пати по непристапните планински места, изложено често пати на гореспоменатите насилби на спахиите и ајаните, а уште почесто на арамиските банди, македонското село живеело во постојан страв за да го додржи голиот живот на своите жители. Неговите жители немале право да го напуштаат обработувањето на своите ниви. Спахијата, единствениот преставник на Султанот во селото, имал законско право да го врати секој избеган од селото, ако од денот на неговото бегство не поминале повеќе од 10—15 години. Наспроти ваквото ограничено движење и приврзаност на селаните кон земјата, сигурноста во градот била далеку поголема и загарантирана со поголеми или помали континенти турска војска или полиција стационирана во градот, а движењето на неговите жители тукуречи неограничено.

Селото било пооптоварено со даноци, намети и разни кулуци од градот кој, како административно-политички центар, често пати му ги префрлал своите даночни товари на селото. На пример, во еден свој ферман од 7. IX 1800 г. султанот Селим III, откако ја примил претставката на сиромашната раја од Битолската каза во која оваа го молела да ја заштити од злоупотребите на претставителите на господар-

⁸⁾ Јован Хаџи Василевиќ, Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку. Београд 1928, стр. 277;

⁹⁾ Н. Милев, Известия за состојанието на Турција в края на XVIII век. Списание на БАН, Том VI (1913) стр. 35.

ската класа се искажал со овие зборови: „Иако е условено секоја година втасаните даноци од спомнатата каза секој да ги плаќа по делот што паѓа сразмерно со неговата имотна состојба големците од градот, сопственици на многубројни мулк имоти и земји подложни на нузул и аварис, под изговор, на кајмакамлак, племство, висок род и ајанлак, не ги плаќаат своите делови од спомнатиот данок што им припаѓаат според нивните имоти, туку ги товарат на сиромаштијата — рајата, со што и се чини неправда и што ќе го предизвика нејзиното испустување.“¹⁰⁾

Особено во време на војните, гонењето на ајдуците и на војниците дезертери на селото му биле нафрлани поголеми вонредни намети во стока, храна, провијант и друго коишто градот или сосем успеал да ги одбегне или ги давал во сосем ограничени количини. Ќе наведеме само еден покарактеристичен пример од стотина меѓу нив. При идењето во Битола на румелискиот валија Ибраим паша во ноември 1804 година на селата од Битолската каза им било наредено да донесат 2623 овци, 1151 кола и 2310 товари дрва, 96000 ока јачмен, 125.400 ока слама, 940 кила (по 45 ока едно кило) пченица, а 1640 кила (пак по 45 ока едно кило) зоб за војската којашто требала да ги ликвидира ајдуците во овие краишта.¹¹⁾

Кога требало да се запрат продорите на арамиските банди што доаѓале најчесто од западните краишта, единствено селото за својата самозаштита и на своја сметка издржувало сејмени и нивни раководители, така наречени буљукбаши. Повеќе запазени и објавени документи на Битолскиот кадилак од ова време даваат богати и сосем конкретни податоци кое село и со колку пари морало да учествува во издржувањето на овие сејмени и нивните раководители. На пример, за заштита од друмските разбојници и од другите непознати скитници, кои за да дојдат до градот Битола требале да преминат преку Ѓаватската Клисура, биле поставени 195 сејмени за чијашто издршка биле потребни 7146 1/2 гроша. Иако сејмените покрај селата требале да го заштитат и градот Битола од нападите на разбојничките банди, сепак само селата од Битолскиот кадилак биле натоварени со намети за издржување на овие сејмени.

Како што бројот на разбојничките напади се наголемувал така и бројот на сејмените се наголемувал, а во врска со тоа се наголемувале и паричните суми за нивната издршка, така што само во рок од две години биле ангажирани 310 сејмени за одбрана на гореспомнатата Ѓаватска Клисура.¹²⁾

Ни турската централна власт, иако понекогаш формално се чинело дека го зема селото во заштита, не се однесувала подобро од локалните турски власти. Турската централна власт гледала на македонското село најчесто како на објект од каде на најсигурен начин може да ги реализира своите даночни приходи, поправо како на најсигурен

¹⁰⁾ Турски документи за македонската историја, Том I, стр. 31.

¹¹⁾ Турски документи за македонската историја, Том. II, стр. 59—60.

¹²⁾ Турски документи за македонската историја, Том II, стр. 28.

извор за црпење хранителни продукти за издршка на својата армија. Турската централна власт ни најмалку не се грижела да ја развие материјалната и духовната состојба на селото. Поради тоа најобичен бил призорот нашите села да бидат мали, запустени, нечисти, со приземни куќи без под, куќи направени од плитар и од кал, без никаков внатрешен конфор, најчесто мрачни и поцрнети од чад.

Претрупано со даноци и намети на централната и на локалните власти, а во неможност да одговори на своите обврски, селото се наоѓало честопати принудено да се обрнува до крупните турски чифлик-сајбии и ајани во градот, да ги ополномоштува при распределбата на даноците и наметите за да го застапуваат со прилично високи награди, потоа не ретко да ги молат да им даваат на заем пари како би можеле да ги исплатат пристигнатите даноци и разни други такси.¹³⁾ Сосем е разбирливо дека овие муслимански полномошници на македонските села, таканаречени дерухдеици, толку многу се засилиле и така грубо го експлоатирале селото што морал румелискиот валија со една своја заповед да ја укине дерухдеицката установа во 1830 година, образложувајќи го нејзиното укинување со овие зборови: „Од извесно време во Битолската каза се појавиле дерухдеици што ги преземале врз себе и ги отпрапувале тешките даноци на селата и по тој начин, држејќи секој по неколку села, им давале пари на селата, додавајќи прекумерна лихва. Овие пари, бидејќи не биле давани како реим (на чување — б. м.) за кратко време, малку по малку, додавајќи лихва на лихва се трупале во знатни суми. Незаситени со ова и освен „агалакот“ што го земале во вид на годишна плата, дерухдеиците од парите на делот што паѓал на селата по дефтерите за разрежување на државни и месни намети наплатувале и „ондалак“ (на десет едно — б. м.) и по тој начин од дерухдеицалакот си создале средство за печалба и корист и земале големи суми. Бидејќи е јасно дека ваквата положба предизвикува застој во извршувањето на државните работи и во побарувањата на вечната империја, од една страна, им нанесува штета и неправда на сиромасите и на рајата, од друга страна... поради тоа отсега натаму да не се чуе името дерухдеија и дерухдеицско село и потполно да се укине.“¹⁴⁾ Меѓутоа, дерухдеицалакот и дерухдеиците кои во него имале толку сигурен извор на приходи и понатаму се задржале.

Со уште еден пример ќе ја илустрираме тешката положба на селанецот што ни ја остави прочуениот патописец и проучувач на приликите во Турција од крајот на XVIII и почетокот на XIX век, французинот Г. Оливије. Тој пишува дека навистина земјоделците сееле тоа што сакале и дека земјопоседникот немал право да ги закачува, но додава дека „многу често тој (земјопоседникот б. м.) злоупотребува со своето влиание, богатство, а најмногу со својата власт што ја има во селото. Со камшик в рака тој бара од селаните да му работат бесплатно на неговите приватни земји; ги купува нивните производи, освен виното, по цена што тој сам

¹³⁾ Турски документи за македонската историја, Том II, стр. 80—81; том III, стр. 5—6; том IV, стр. 39, 85; том V, стр. 11, 20; I. ΒΑΣΙΔΡΑΒΕΛΛΗΝ, ΑΡΧΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ — ΝΑΟΥΣΗΣ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1954, стр. 307—308.

¹⁴⁾ Турски документи за македонската историја, Том V, стр. 50.

ќе ја определи; им дава пари на заем за да си го платат харачот, а потоа ги собира со огромна лихва. Поради тоа, Оливие изведува сосем правилен заклучок дека селското население претоварено со даноци, несигурно за својот живот и имот, ја напушта неусетно земјата која не може да го израни и оди во големите градови за да бара мир што го изгубил во своите колиби, како и заработувачката што не ја наоѓа веќе во обработувањето на земјата. Но пашата ги бара истите давачки од оние што останале во селото и ги тера да плаќаат и за избеганите (селани — б.м.), а последицата од тоа е што сите жители исчезнуваат за кратко време, бидејќи го напуштаат селото еднаш за секогаш. Нема ни еден дел од империјата, малку пооддалечен од престолнината, а да не претставува призор на потполна пустелија. Големи полиња стојат необработени, колиби и села разурнати, испустени.”¹⁵⁾

Крајот на XVIII и почетокот на XIX век донесол и промени од друг карактер коишто не еднакво се одразиле врз македонското село и град. Збор станува за посиленото навлегување на капиталистичките елементи во селското и градското стопанство и за забрзано распаѓање темелите на тимарско-спахискиот систем кое се завршило во крајот на 30-те години од XIX век со потполното укинување на тимарите и зијаметите и со пензионирањето на нивните дотогашни уживатели. Голем дел од тогшните спахии ги претвориле насилно тимарите во свои лични поседи и чифлици, а селаните во свои чифчии. Навистина спахиите ја загубиле својата некогашна моќ и надзор на селото, но затоа пак селото, сè уште изложено на груби насилби и плачкања на разбојничките банди, од една страна и вовлечено во стоково-паричните односи, од друга страна, не можело повеќе да ги поднесува сите овие неволи и почнало да се одлива во градот.

Поради пробивот на капитализмот во градското стопанство на Македонија забрзан бил во ова време развитокот на занаетчиството и трговијата во градовите, наголемена била побарувачката за нова работна рака која македонското село ја имало во изобилие и можело да се ослободува од неа без последици. Најодзади поради честите болести од чумата и колерата во XVIII и почетокот на XIX век, коишто особено го погодиле повеќе муслиманското градско население, во градовите во прилична мера се проретчило населението. Сите три моменти заедно придонесле на преселеното од селата во градовите население да му се најде работа. Имено, тогашните султани Селим III и Махмуд II, преку своите длабоки реформаторски зафати во модернизацијата на турската војска по пат на нејзиното униформисување по европски образец и по пат на нејзиното сместување во специјални војнички касарни, отворале широки можности за селското население да се зафати со погрубите работи во оваа тогашна градежна дејност. Впрочем нема ни во еден досега објавен документ пример некој град во Македонија да се воспротивил на доваѓањето на новите селски жители в град или пак некаде веќе дојдените селани да ги вратиле назад, што значи дека овие нови работни сили м у

¹⁵⁾ Н. Милев, Известия за състоянието на Турция, Списание на БАН Том V, стр. 30, 34.

биле неопходно потребни на градското стопанство и без тешкотии се вклучиле во неговиот забрзан развнток.

Како последица на ова доселување малите и незабележителни дотогаш касабн и паланки во Македонија почнале да растат со придој-дените селани, економски и културно да се издигнуваат и со тоа уште поголем јаз да создаваат помеѓу себе и напуштеното село.

Навистина ние сè уште не располагаме со сосем сигурни статисти-чки податоци за растежот на секој град и касаба поодделно. Заслу-жува во тој поглед едно многу интересно и тукуречи единствено важно искажување на веќе спомнатиот француски конзул Феликс де Божур кој бил на служба во Солун од 1787—1797 година. Набљудувајќи ја оваа емиграција и движење од село в град, Феликс де Божур направил спо-редба со едно вакво слично движење на селаните во Франција со забелешка дека француските селани оделе в град да барат полесна зарабо-тувачка и провод, додека, според него, христијанските селани во Турција, респективно и во Македонија, бегале од село в град за да се спасат од зулумите и пустошењата на беговите: „Ова движење е толку силно, подвлекува Феликс де Божур во своето дело, што односот помеѓу град-ското и селското население во Јужна и Источна Македонија и во еден дел од Тесалија за крајот на XVIII век е како 1:3, т.е. на 157.000 градско насе-ление во овие краишта доаѓа 340.000 селско население”¹⁶.

Ако го исклучиме Солун којшто со својата положба на море ја претставува природната врата на Македонија за излез на Егејско Море и во она време имал 60000 жители и град Серез како најголемо памучно пазариште со своите 25000 жители, сите останати градови на Македонија во крајот на XVIII век биле релативно мали за да на крајот на 30-те години од XIX век, поради доаѓањето на селаните, прилично пораснат. Тоа може да се види од нашава табела направена врз основа на подато-ците што ни ги оставија покрај Феликс де Божур во 1797 и неколку други современи патописци како Пуквил во 1805 година, потоа еден друг непознат француски извор од 1807 година, па прочуениот француски научник Ами Буе што на двапати ја пропатувал Македонија и германскиот патописец Милер од 1838 година.

Од гледна точка на тогашната економика на Македонија, а нарочно од гледна точка на односот село-град, внатрешната миграција од македо-нското село во македонскиот град имала големо значење. Пред сè ова миграционо движење од селото кон градот претставувало основен канал преку којшто се одливале сите оние одвишни и непотребни селани откако во селото навлегло стоковно паричното стопанство во ова време. Ова движење продолжило во текот на целиот XIX век и веќе кон крајот на истиот век сосем ги пробнло тесните рамки не само на Македонија и турската држава туку и границите на Европа за да премине на амери-канскиот континент, што излегува од рамките на нашиов напис. Непре-стајното преминување на дел од земјоделско-сточарското население не довело само до наголемување на градското население, туку истовремено тоа ја изменило и самата етничка и старосна структура на градот.

¹⁶) Н. Милев, цитираното дело, стр. 37—38.

Ред. бр.	Име на градот	1797 год. спрема Божур	1805 год. Пуквиљ	1807 год. непознатиот	1835 год. Ами Бус	1838 год. Милер
1.	Битола	10—12000	15000	8000	40000	33—34000
2.	Охрид	4—5000	1300 куќи	3000	6000	5000
3.	Струмица			3000		
4.	Костур			6000	6000	
5.	Велес	3—4000	2000 куќи			
6.	Дебар		200		4200	4200
7.	Кратово				5—6000	
8.	Кр. Паланка				2—3000	
9.	Куманово		300 куќи		3000	
10.	Кавадарци				2—3000	
11.	Прилеп		1000—1110		6—7000	
12.	Радовиш	3—4000				спрема Грizeбах 2000 куќи 1300
13.	Скопје	5—6000			10000	
14.	Струга		3000		1300	
15.	Тетово				4—5000	
16.	Штип	3—4000		6000	15—20000	
17.	Бер			8000		
18.	Воден	3000			7—8000	
19.	Солун			60000	60000	
20.	Серез			25000	25000	
21.	Драма			10000		
22.	Мелник			6000		
23.	Кавала			4000		
24.	Лерин		700 куќи			
26.	Горна Цумаја				3—4000	

Познато е дека македонските градови како административно-политички и стопански центри на Османската држава биле населени покрај со македонско население уште и со приличен голем број турско, влашко, грчко, албанско и еврејско население. Со доаѓањето на македонските селани во градовите, македонскиот елемент зел апсолутен превез над другородните елементи.

Бегањето од селото обично ги погодило и зафатило оние сиромашни селани кои немале своја земја за работење или ја имале во таква мала количина што нивното понатамошно останување на село како земјоделски производители станало невозможно. Но в град бегале и други категории од селското население на коишто, како што видовме, насилбите и плачкањата, како и убиствата на разбојничките банди им го правеле животот на село несигурен. Тоа биле обично селани кои живееле до селата во Западна Македонија којашто и најмногу била изложена на нападите на тие банди. Независно од причините што ги гонеле селаните да се иселуваат, кога станува збор за напуштање на селата и за преминување за живеење в град, тоа секогаш го правеле младите, физички здрави, за работа способни, енергични и поокотени селани. Во таа смисла македонскиот град се јавувал во улогата на најпогоден и најпривлечен центар

што ги апсорбирал најтрудољубивите и најспособните сили од селото¹⁷⁾ Наголемувајќи го постојано градското население за сметка на селското, капиталистичкиот развнток на стопанството во ова време во Македонија, иако уште слабо, го условил изостанувањето на селското стопанство за да на друга страна ги обезбеди новите импулси врз градското стопанство на тој начин што ги туркал да одат во градовите младите за работа најспособните, најснаодливите и најенергичните луѓе. Така настапила ситуацијата наспоредно со намалувањето на бројот на селското население да се намалува и неговата работна способност. И колку во овој поглед селото губело и запаѓало во сè поголема апатија и осаменост толку градот добивал во оживеноста, економската моќ, во разгорот на просветата и културата и во другите области од животот. И во колку капиталистичкиот начин на производство напредувал во толку македонскиот град сè повеќе се одалечувал од запуштеното село. Пред сè, градот почнал да подига училишта од посовремен тип напуштајќи ја дотогашната верска настава на црковнословенскиот јазик и заменувајќи ја со световни предмети.

Градот пристапил и кон подобрување на општата и личната хигиена и здравје, доведувајќи во својата средина за лекари и аптекари прво странци, а потоа изградувајќи свои сопствени кадри. Градот вовел и некои подобрувања во уредувањето на своите улици и санитарни уреди. Најодзадн, во најголемиот град тогаш во Македонија — Солун кон крајот на 30-те години од XIX век била отворена и првата печатница на црковнословенски шрифт и во неа отпечатени првите книги на македонски јазик. За тоа време македонското село си останало со своите кални, а преку лето, прашни улици, со куќи во кои најчесто добитокот живеел заедно со селаните и чмаејќи во општа неразвненост со примитивните орудија за труд и со заостанатиот начин на производство, накратко со сите оние карактеристики што Маркс во една прилика ги нарече „Идиотизам на селскиот живот”.

Такви се некои од противречностите и разликите во односот село-град што го прателе македонското село и град во крајот на XVIII и почетокот на XIX век.

¹⁷⁾ Ѓ. Б. Милованчевић, Село и град. Београд 1961, стр. 107.